

۵۹۹
۱
۲۹۲
هاتف

قاعده تسامح در ادله سنن

استاد سید محبتی نورعینی

ترتیب تقسیم

مهدی اعلانی

- ◀ سرشناسه: نورمفیدی، سید مجتبی، ۱۳۴۴ -
- ◀ عنوان و نام پدیدآور: قاعده تسامح در ادله سنن / استاد سید مجتبی نورمفیدی.
- ◀ مشخصات نشر: تقریر و تنظیم: مهدی اعلانی.
- ◀ مشخصات ظاهری: قم: مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم السلام، ۱۳۹۷.
- ◀ شابک: ۲۹۱ ص. ۲ - ۱۱۱ - ۳۸۸ - ۶۰۰ - ۹۷۸
- ◀ وضعیت فهرست نویسی: فیبا.
- ◀ موضوع: قاعده تسامح در ادله سنن؛ Tasamoh dar adallah sonan formula (Islamic law)
- ◀ شناسه افزوده: اعلانی، مهدی، ۱۳۶۲ - ، مقرر.
- ◀ رده بندی کنگره: ۱۳۹۷ ن ۵۲ / ۵۲ / ۱۶۹ BP
- ◀ رده بندی دیویی: ۲۹۷ / ۳۲۴
- ◀ شماره کتاب شناسی ملی: ۵۴۹۷۰۹۹

نشان کتابخانه

قاعده تسامح در ادله سنن

استاد سید مجتبی نورمفیدی

ناشر: مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم السلام

- تقریر و تنظیم: مهدی اعلانی ○ صفحه آرای: مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم السلام
- نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۷ ○ شمارگان: ۵۰۰ نسخه
- چاپ: چاپخانه اعتماد ○ قیمت: ۳۰۰۰۰ تومان

شابک: ۲ - ۱۱۱ - ۳۸۸ - ۶۰۰ - ۹۷۸

مراکز پخش

قم، میدان معلم، مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم السلام، تلفن: ۳۷۸۳۲۳۰۳ و ۳۷۷۴۹۴۹۴

قم شعبه ۱: خیابان ارم، جنب مدرسه کرمانی ها، تلفن: ۳۷۷۴۴۲۷۱ و ۳۷۷۴۴۲۸۱

شعبه مشهد: چهارراه شهدا، خیابان آیت الله بهجت، نبش بهجت ۹/۱، مقابل اداره بهزیستی، تلفن: ۳۲۲۲۰۱۶۰

www.Ketab.ir

فهرست مطالب

۱۷	مقدمه.....
۲۱	پیش‌گفتار.....
۲۵	نکات آغازین.....
۲۵	۱. واژه‌شناسی.....
۲۵	الف. قاعده فقهی.....
۲۷	ب. تسامح.....
۲۷	ج. سنن.....
۲۹	۲. اهمیت قاعده تسامح.....
۳۰	۳. مواضع بحث از قاعده تسامح.....
۳۰	الف) علم اصول.....
۳۲	ب) علم فقه.....
۳۲	ج) کتب ادعیه.....
۳۳	۴. منابع بحث از قاعده تسامح.....

۳۷	فصل اول: تبیین قاعده و ادله آن
۳۹	مقدمه: تنقیح موضوع بحث
۴۱	گفتار اول: ادله قاعده
۴۱	دلیل اول (اجماع) و بررسی آن
۴۱	اشکال اول
۴۳	اشکال دوم
۴۳	اشکال سوم
۴۴	دلیل دوم: شهرت قطعی و بررسی آن
۴۴	دلیل سوم: روایات احتیاط
۴۶	دلیل چهارم: عقل
۴۷	دلیل پنجم: سیره عقلاء
۴۸	بررسی دلیل سوم، چهارم و پنجم
۴۹	دلیل ششم: اخبار «من بلغ»
۴۹	روایت اول
۵۰	روایت دوم
۵۱	روایت سوم
۵۲	روایت چهارم
۵۲	روایت پنجم
۵۳	روایت ششم
۵۴	روایت هفتم
۵۵	روایت هشتم
۵۵	روایت نهم

۵۶	بررسی اعتبار اخبار «من بلغ»
۵۶	۱. طریق اول: تواتر معنوی
۵۷	۲. طریق دوم: جبران ضعف سند با عمل مشهور
۵۷	۳. طریق سوم: صحّت برخی روایات
۵۸	سند روایت اول
۶۰	سند روایت دوم و پنجم
۶۱	سند روایت سوم
۶۱	سند روایت چهارم
۶۲	سند روایت ششم
۶۴	سند روایت هفتم
۶۵	سند روایت هشتم
۶۶	سند روایت نهم
۶۶	جمع‌بندی و بیان دیدگاه برگزیده
۶۹	گفتار دوم: احتمالات شش‌گانه در «اخبار من بلغ»
۶۹	احتمال اول
۷۰	احتمال دوم
۷۰	احتمال سوم
۷۱	احتمال چهارم
۷۲	احتمال پنجم
۷۲	احتمال ششم
۷۳	بررسی سازگاری قاعده تسامح با احتمالات شش‌گانه
۷۶	بررسی ثمره دو احتمال

۱. تفاوت ثمره حجیت خبر ضعیف با استحباب به عنوان اولی ۷۶
۲. تفاوت ثمره حجیت خبر ضعیف با استحباب به عنوان ثانوی ۷۷
- دیدگاه محقق خوئی رحمته الله علیه در انکار ثمره ۷۸
- دیدگاه شهید صدر رحمته الله علیه در بیان ثمره ۸۱
۱. ثمره اول ۸۱
۲. ثمره دوم ۸۲
۳. ثمره سوم ۸۳
۴. ثمره چهارم ۸۷
- بررسی تفصیل مقرر در ثمره سوم و چهارم ۹۰
- فصل دوم: دیدگاه نقیهان ۹۳
- رویکرد اول: إخبار (نظرات مبتنی بر مدلول مطابقی إخبار) ۹۷
۱. نظریه اول: ارشاد به حکم عقل (شیخ انصاری رحمته الله علیه) ۹۹
- الف) احتمال اول: بیان اصل ثواب ۱۰۰
- ب) احتمال دوم: مقدار ثواب ۱۰۴
- عبارت شیخ انصاری رحمته الله علیه در رساله تسامح ۱۰۵
- ثمره مولویت و ارشادیت از نظر شیخ انصاری رحمته الله علیه ۱۰۸
- ثمره اول ۱۰۸
- ثمره دوم ۱۰۸
- بررسی نظریه اول (شیخ انصاری رحمته الله علیه) ۱۰۹
- بررسی احتمال اول (بیان اصل ثواب) ۱۰۹
- اشکال اول ۱۰۹
- بررسی اشکال اول ۱۱۱

۱۱۲	اشکال دوم
۱۱۳	بررسی اشکال دوم
۱۱۴	اشکال سوم
۱۱۵	بررسی اشکال سوم
۱۱۵	اشکال چهارم
۱۱۶	بررسی اشکال چهارم
۱۱۷	اشکال پنجم
۱۲۰	اشکال ششم
۱۲۱	اشکال هفتم
۱۲۲	جمع بندی اشکالات
۱۲۲	بررسی احتمال دوم (بیان مقدار ثواب)
۱۲۴	اشکال اول
۱۲۵	اشکال دوم
۱۲۶	پاسخ اشکال دوم
۱۲۷	اشکال سوم
۱۲۷	اشکال چهارم
۱۲۸	نتیجه کلی
۱۲۸	۲. نظریه دوم: صرف وعده بر ثواب
۱۲۹	بررسی نظریه دوم
۱۳۰	۳. نظریه سوم: مکمل محرکیت اوامر استجابی
۱۳۲	بررسی نظریه سوم
۱۳۲	اشکال اول

۱۳۲	اشکال دوم
۱۳۳	اشکال سوم
۱۳۳	۴. نظریه چهارم: نظریه امام خمینی ره
۱۳۵	تفاوت نظر امام و شیخ انصاری
۱۳۶	بررسی نظریه چهارم
۱۳۶	اشکال اول
۱۳۶	پاسخ
۱۳۷	اشکال دوم
۱۳۸	پاسخ
۱۳۹	اشکال سوم
۱۳۹	پاسخ
۱۴۰	اشکال چهارم
۱۴۱	پاسخ
۱۴۴	نتیجه کلی
۱۴۵	رویکرد دوم: انشاء
۱۴۸	۱. نظریه اول: محقق خراسانی ره
۱۴۹	اشکال محقق خراسانی بر دلیل اول شیخ انصاری ره
۱۵۱	اشکال محقق خراسانی بر دلیل دوم شیخ انصاری ره
۱۵۳	دو تقریر از کلام محقق خراسانی ره
۱۵۳	۱. تقریر محقق اصفهانی ره
۱۵۴	۲. تقریر صاحب منتقى الاصول
۱۵۷	بررسی نظریه اول: محقق خراسانی ره

اشکال اول.....	۱۵۷
پاسخ.....	۱۵۸
اشکال دوم.....	۱۵۹
راه‌های کشف استحباب در اخبار «من بلغ» از طریق ترتب ثواب.....	۱۵۹
راه اول.....	۱۵۹
راه دوم.....	۱۶۰
راه سوم.....	۱۶۱
نتیجه.....	۱۶۲
اشکال سوم.....	۱۶۲
۲. نظریه دوم: محقق اصفهانی رحمته الله علیه	۱۶۳
بخش اول: اشکالات محقق اصفهانی رحمته الله علیه به شیخ انصاری رحمته الله علیه	۱۶۴
اشکال اول.....	۱۶۴
بررسی اشکال اول.....	۱۶۶
اشکال دوم.....	۱۶۶
اشکال سوم.....	۱۶۷
بخش دوم: اشکال به محقق خراسانی.....	۱۶۹
بخش سوم: اشکال به محقق نائینی رحمته الله علیه	۱۷۲
بررسی اشکال محقق اصفهانی رحمته الله علیه	۱۷۴
بخش چهارم.....	۱۷۵
الف) بیان محقق اصفهانی درباره حمل اخبار «من بلغ» بر ارشاد.....	۱۷۵
دفع یک توهم.....	۱۷۷
ب. اشکالات محقق اصفهانی رحمته الله علیه به حمل بر ارشاد.....	۱۷۹

- ۱۸۰..... اشکال اول
- ۱۸۰..... اشکال دوم
- ۱۸۲..... بخش پنجم: نظریه محقق اصفهانی رحمته الله علیه
- ۱۸۲..... تفاوت دیدگاه محقق اصفهانی رحمته الله علیه و محقق خراسانی
- ۱۸۳..... بررسی نظریه محقق اصفهانی رحمته الله علیه
- ۱۸۵..... کلام محقق خوئی رحمته الله علیه
- ۱۸۷..... ۳. نظریه سوم: محقق نائینی رحمته الله علیه (منسوب به مشهور)
- ۱۸۸..... کلام محقق نائینی رحمته الله علیه
- ۱۸۸..... احتمال اول
- ۱۹۰..... احتمال دوم
- ۱۹۱..... احتمال سوم
- ۱۹۲..... نسبت ادله حجیت خبر و اخبار من بلغ در نظر محقق نائینی رحمته الله علیه
- ۱۹۴..... بررسی نظریه محقق نائینی
- ۱۹۴..... اشکال اول
- ۱۹۴..... اشکال دوم
- ۱۹۶..... بررسی اشکال دوم
- ۱۹۶..... پاسخ اول
- ۱۹۷..... پاسخ دوم
- ۱۹۸..... پاسخ سوم
- ۱۹۹..... نتیجه کلی: نظریه برگزیده
- ۲۰۱..... فصل سوم: قلمرو قاعده
- ۲۰۵..... گفتار اول: خبر ضعیف معلوم الکذب دالّ بر استحباب

۲۰۵	دیدگاه مشهور.....
۲۰۵	دلیل اول: انصراف.....
۲۰۶	بررسی دلیل اول.....
۲۰۶	دلیل دوم: حکومت.....
۲۰۷	بررسی دلیل دوم.....
۲۱۰	بررسی مسئله بر اساس دیدگاه برگزیده.....
۲۱۱	گفتار دوم: خبر ضعیف دالّ بر وجوب.....
۲۱۲	ادله مشهور فقها.....
۲۱۲	دلیل اول.....
۲۱۳	بررسی دلیل اول.....
۲۱۴	دلیل دوم.....
۲۱۵	تفاوت دلیل اول با دلیل دوم.....
۲۱۵	بررسی دلیل دوم.....
۲۱۷	بررسی دلیل دوم طبق دیدگاه برگزیده.....
۲۱۷	دیدگاه محقق بجنوردی.....
۲۱۸	بررسی دیدگاه محقق بجنوردی.....
۲۲۱	گفتار سوم: خبر ضعیف دالّ بر حرمت.....
۲۲۱	دلیل نظریه شمول اخبار «من بلغ».....
۲۲۲	بررسی دلیل نظریه شمول.....
۲۲۲	اشکال اول.....
۲۲۲	اشکال دوم.....
۲۲۳	اشکال سوم.....

۲۲۴	اشکال چهارم
۲۲۵	ادله نظریه عدم شمول اخبار «من بلغ»
۲۲۵	دلیل اول
۲۲۵	دلیل دوم
۲۲۹	گفتار چهارم: خبر ضعیف دالّ بر کراهت
۲۲۹	ادله شمول
۲۳۰	دلیل اول
۲۳۰	بررسی دلیل اول
۲۳۰	دلیل دوم
۲۳۲	بررسی دلیل دوم
۲۳۲	دلیل سوم
۲۳۳	بررسی دلیل سوم
۲۳۳	تفاوت دلیل سوم با دو دلیل دیگر
۲۳۴	دلیل چهارم
۲۳۵	بررسی دلیل چهارم
۲۳۶	دیدگاه برگزیده
۲۳۷	گفتار پنجم: خبر ضعیف دالّ بر فضائل، مصائب، مساجد و مرآت
۲۳۸	دیدگاه فقیهان
۲۳۸	دلیل نظریه شمول (مشهور)
۲۳۸	مقدمه اول
۲۳۹	مقدمه دوم
۲۳۹	مقدمه سوم

نتیجه.....	۲۴۰
بررسی دلیل نظریه شمول.....	۲۴۱
الف. فعل مرتبط با موضوع خبر ضعیف.....	۲۴۱
ب. قول مرتبط با موضوع خبر ضعیف.....	۲۴۳
بیان محقق اصفهانی رحمته الله علیه	۲۴۳
نظر برگزیده.....	۲۴۸
گفتار ششم: شمول اخبار «من بلغ» نسبت به فتوای فقیه.....	۲۵۱
الف) مقام ثبوت.....	۲۵۲
خلاصه بحث در مقام ثبوت.....	۲۵۴
ب) مقام اثبات.....	۲۵۵
جمع بندی گفتار ششم.....	۲۵۶
خاتمه: تطبیقات قاعده.....	۲۵۹
۱. غسل شب نیمه شعبان.....	۲۶۱
۲. غسل کافر پس از پذیرش اسلام.....	۲۶۴
۳. روشن کردن چراغ کنار کسی که شب فوت شده.....	۲۶۵
۴. کراهت خواندن نماز در مقابل قرآن مفتوح.....	۲۶۷
۵. گفتن سه بار «الصلاة» برای نداء به نماز.....	۲۶۹
أ. کتاب الطهارة.....	۲۷۱
ب. کتاب الصلاة.....	۲۷۴
الصلوات المندوبة.....	۲۷۴
لباس المصلی.....	۲۷۵
مکان المصلی.....	۲۷۵

۲۷۵	 مستحبات المساجد و مکروهاتها
۲۷۶	 الاذان و الاقامه
۲۷۷	 افعال الصلاه
۲۷۸	 ب. کتاب الزکاة
۲۷۹	 ت کتاب الخمس
۲۷۹	 ث. کتاب الصوم
۲۸۰	 ج. کتاب الحج و الجهاد
۲۸۱	 چ. باب المعاملات
۲۸۱	 ح. کتاب النکاح
۲۸۲	 خ. کتاب الصيد و الفیاحه
۲۸۲	 د. کتاب الاطعمه و الاشره
۲۸۲	 ذ. احکام اللقطه و الضاله
۲۸۲	 ر. کتاب القضاء و الشهادات
۲۸۳	 ز. تطبیقات القاعده فی المسائل المتفرقه
۲۸۵	 کتاب نامه

مقدمه

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا محمد صلى الله عليه وآله وعلى أهل بيته الطيبين الطاهرين الذين أذهب الله عنهم الرجس وطهرهم تطهيراً. بدون تردید علم فقه اهمیت و ارزش و نقش سازنده‌ای در حیات اجتماعی بشر دارد. به علاوه در اهمیت قواعد فقهی نیز که قواعدی کلی در علم فقه بوده و فقیه، این قواعد را بر موارد جزئی تطبیق می‌دهد، تردیدی نیست، هر چند فقیهان متقدم متعرض برخی از این قواعد نشده‌اند.

با آنکه قاعده به معنای اساس هر چیزی است (چه مادی چه معنوی) به گونه‌ای که انعدام آن، باعث از بین رفتن آن چیز شود، مانند خانه که از بین رفتن ستون‌های آن سبب از بین رفتن خانه می‌شود، اما در اصطلاح

۱. ابن منظور در این باره می‌گوید: «القاعدة: أصل الأس، والقواعد: الأساس، وقواعد البيت أساسه. وفي التنزيل: وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ؛ وفيه: فَأَتَى اللَّهَ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ؛ قال الزجاج: القواعدُ أساطينُ البناء التي تَعْمِدُهُ. و قواعدُ الهودج: خشبات أربع معترضة في أسفله تُرْكَبُ عِندَانُ الهودج فيها.» لسان العرب، ج ۳، ص ۳۶۱؛ لسان اللسان، ج ۲، ص ۴۰۰.

(طبق تعریف تهانوی) بر معانی مرادفی همانند: اصل، قانون، مسأله، ضابطه، مقصد اطلاق می‌شود و عبارت است از: امری کلی که هنگام شناخت احکام جزئیات، از آن امر کلی، بر تمام جزئیاتش منطبق می‌شود.^۱

بنابراین قاعده کلیه یا غالبیه است ولی این بدان معنا نیست که علم بر اساس آن بنا شده باشد، به گونه‌ای که با نبود قاعده، علم متفی شود.^۲

تاریخ نگارش قواعد فقهیه

یکی از نکات مهم شناخت تاریخ تدوین کتاب‌های قواعد فقهی توسط علماست. تاریخ نگارش قواعد فقهیه نزد اهل سنت به قرن چهارم هجری برمی‌گردد، ولی اولین کتاب قواعد فقهی نگاشته شده نزد امامیه ظاهراً توسط شهید اول (م ۸۶۴ ق) شکل گرفته است.

با این همه، بدون تردید اساس و پایه تأسیس قواعد فقهی نزد شاگردان مکتب اهل بیت (علیهم‌السلام) خود امامه معصومین (علیهم‌السلام) هستند که اصول کلی را به ایشان تعلیم داده و به آنان امر می‌کردند که مسائل جزئی را از این اصول کلی استخراج کنند. چنان‌که در روایت وارد شده که امام رضا (علیه‌السلام) فرمود: «عَلَيْنَا إِلْقَاءُ الْأُصُولِ إِلَيْكُمْ وَعَلَيْكُمْ الْغَرِيبُ».^۳

۱. «هی فی اصطلاح العلماء یطلق علی معان: مرادف الأصل والقانون والمساله والضابطه والمقصد. وعرف بأنها أمر کلی منطبق علی جمیع جزئیاته عند معرف احکامها منه.»
کشاف اصطلاحات العلوم والفنون، ج ۲، ص ۱۲۹۵.

۲. «یشترط فی کلمة «القاعدة» المستعملة فی العلوم الرائجة أن تكون قضية کلیة أو عالیبة، ولا یعتبر أن تكون أساساً للعلم علی نحو یتفی بانتفائها فمثلاً لو انتفت قاعدة واحدة من قواعد الفقه أو النحو أو الرجال أو غيرها لم یتف العلم بانتفائها.» القواعد الفقهیه (للفاضل اللنکرانی)، ص ۹ - ۸ المقدمة.

۳. السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، ج ۳، ص ۵۷۵؛ تفصیل وسائل الشیعة؛ ج ۲۷، ص ۶۲، ح ۳۳۲۰۲ - ۵۲.

آنچه ما را به اهمیت نخستین کتاب پیرامون قواعد فقهی در بین امامیه رهنمون می‌سازد کلام مؤلف این کتاب در ذیل اجازه وی به ابن‌خازن است، شهید اول می‌نویسد: «از جمله تألیفات من کتاب القواعد و الفوائد است که کتابی مختصر بوده و مشتمل بر ضوابط کلی اصولی و فرعی است که احکام شرعی به وسیله آن‌ها استنباط می‌شود و هیچ‌یک از اصحاب چنین دستاوردی نداشته است».^۱ پس از ایشان نیز تا عصر حاضر، کتب بسیاری پیرامون قواعد فقهی به رشته تحریر درآمده است.

کتاب پیش رو نیز به بررسی یکی از قواعد فقهی مهم به نام قاعده «تسامح در ادله سنن» می‌پردازد که فقیهان امامیه در فقه و اصول از آن یاد کرده‌اند. این قاعده نقش بسزایی در فقه داشته و پایه‌ای استوار در بیان احادیث مربوط به فضائل اهل بیت علیهم‌السلام است.

شاید اولین کسی که به این قاعده اشاره نموده، مرحوم کلینی (۳۲۹م) در کتاب شریف کافی است، اما شیخ طوسی (۴۶۰م) در دو کتاب تهذیب و استبصار این روایات را نقل کرده است و سبب این کار برای ما روشن نیست، هرچند بعید به نظر می‌رسد که وی از این روایات اطلاع نداشته است. شیخ صدوق رحمه‌الله نیز در کتاب ثواب الاعمال برخی از این روایات را ذکر کرده، اما در کتاب من لایحضره الفقیه اشاره‌ای به این روایات ندارد. به هر حال این قاعده در مستحبات برای فقیه ابواب متعددی را می‌گشاید.

۱. «مِمَّا صَفَّتهُ کتاب القواعد و الفوائد فی الفقه مختصر یشتمل علی ضوابط کلیة أصولیة و فرعیة، تستنبط منها أحكام شرعیة، لم یعمل للأصحاب مثله.» رسائل الشَّهید الأول، ص ۳۰۴.

کتاب پیش رو با عنوان «قاعده تسامح در ادله سنن» تألیف استاد معظم سیدمجتبی نورمفیدی زیدعزه است که پس از تدریس برای طلاب دروس خارج به قلم حجة الاسلام والمسلمین شیخ مهدی اعلائی زیدعزه تنظیم و تقریر شده است.

در پایان از ریاست محترم مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم السلام آیت الله حاج شیخ محمدجواد فاضل لنکرانی دامت برکاته به جهت اهتمام والای ایشان به نشر مباحث فقهی و علمی و نیز از مدیریت محترم این مرکز حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای فاضل کاشانی دامعزه کمال تشکر را دارم و از خداوند متعال خواستارم که فقیه برجسته و استاد مرحوم ما حضرت آیت الله العظمی حاج شیخ محمد فاضل لنکرانی رحمة الله علیه و حشره الله مع ائمة الأطهار علیهم السلام را غریق رحمت نماید. و وفقنا الله لنشر آثارهم إنه هو السميع العليم.

محمد جعفر طبسی

معاون پژوهشی مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم السلام

پیش‌گفتار

در میان علوم اسلامی، «فقه» از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و می‌توان گفت پس از خداشناسی و اصول عقائد، از شریف‌ترین علوم اسلامی است؛ چرا که مصلحتی استنباط و بیان احکام شرعی برای عمل مکلفین می‌باشد.

از جمله دانش‌هایی که جنبه مقدمیت برای فقه دارد و فقیه را در استنباط و اجتهاد احکام شرعی یاری رسانده و به اجتهاد او جهت می‌دهد، قواعد فقهی است که اهمیت آن کمتر از قواعد اصولی نیست؛ چه آن که قواعد اصولی در طریق استنباط احکام دای قرار می‌گیرد، اما قواعد فقهی خود، همان حکم شرعی است که بر جزئیات احکام منطبق می‌شود.

درباره قواعد فقهی، کتاب‌های بسیاری به رشته تحریر درآمده که آغاز تألیف آن‌ها به صورت مستقل در میان فقیهان امامیه را باید قرن ۷ و یا ۸ هجری دانست. پیش از این تاریخ، فقهای امامیه به قواعد فقهی به عنوان علمی مستقل نمی‌نگریستند و آنها را ضمن مباحث فقهی و

اصولی خویش مورد بررسی و تدقیق قرار می‌دادند.

شاید بتوان اولین فقیه شیعی که به نگارش کتابی در این زمینه اقدام نموده است را «نجیب‌الدین یحیی بن سعید حلّی» (۶۰۱ - ۶۹۰ ق) صاحب کتاب ارزشمند «نزهة الناظر فی الجمع بین الأشباه و النظائر» دانست، و پس از او، شهید اول رحمته الله (۷۸۶ ق) با تألیف کتاب «القواعد والفوائد» قواعد فقهیه را با شیوه‌ای خاص به نگارش درآورد.^۱

یکی از قواعد پرکاربرد در حوزه فقه و اصول، قاعده تسامح در ادله سنن است. این قاعده؛ هم در علم اصول، هم در فقه و حتی در کتب ادعیه نیز کاربرد دارد. به عنوان مثال در علم اصول، در مسئله احتیاط در شبهات وجوبیه، به عنوان یکی از راه‌های امکان احتیاط مطرح می‌شود. در علم فقه نیز به دلیل وجود مستحبات و مکروهات در تمام ابواب فقهی، این قاعده باید مورد توجه قرار گیرد.

از این رو، لازم است کنکاشی دربارهٔ ریشه و بنیان این قاعده و ادله آن صورت بگیرد تا مقدار استحکام آن و نیز گستره کاربرد آن مشخص گردد؛ چرا که این قاعده آثار مهمی در مسائل علمی و غیر علمی دارد. بنابراین با توجه به این که؛

اولاً؛ در بسیاری از روایات، سخن از مستحبات به میان آمده و شماری از فقها به این دلیل که احکام مورد گفتگو در این روایات، احکام مستحبی هستند، بحث از اعتبار این روایات را لازم ندانسته و در پذیرش آنها آسان‌گیری کرده‌اند.

ثانیاً؛ شماری از محدثان، بازگو کردن تاریخ زندگی پیامبر صلی الله علیه و آله و

۱. مأخذشناسی قواعد فقهی، ص ۱۹.

امامان علیهم‌السلام و بیان برتری‌ها و رنج و گرفتاری ایشان و همچنین دعا و نیایش را در حوزه تسامح در ادله سنن جای داده و تأمل در اسناد آنها را لازم نشمرده‌اند.

ثالثاً؛ با روشن نشدن مرزهای تسامح، تحریف‌هایی در امر دین و فرهنگ دینی راه یافته که موجب انحراف در میان مؤمنان گردیده و زمینه خرده‌گیری مخالفان را فراهم آورده است، ضرورت دارد در این موضوع بیشتر کد و کاو کرده و با بررسی ادله این قاعده و حد و مرزهای آن، به حقیقت نزدیک‌تر شویم.

نوشتار حاضر سلسله درس‌های خارج قواعد فقهی استاد معظم حاج سید مجتبی نورمفیدی دام عزه پیرامون قاعده تسامح در ادله سنن می‌باشد که در قالب مقدمه‌ای با عنوان نکات آغازین، سه فصل و یک خاتمه به رشته تحریر درآمده است.

در قسمت نکات آغازین ابتدا واژه‌شناسی برخی از کلمات از جمله کلمه «تسامح» و «سنن» مورد بررسی قرار گرفته و در ادامه اهمیت تسامح و مواضع بحث از این قاعده و منابع آن بیان شده است.

در فصل نخست به تبیین قاعده و ادله آن که عبارت است از: اجماع، شهرت، عقل، سیره عقلا و اخبار «من بلغ» پرداخته و در فصل دوم دیدگاه فقیهان در مورد اخبار «من بلغ» (که مهمترین دلیل بر قاعده تسامح است) در دو رویکرد و در قالب هفت دیدگاه اشاره شده است.

همچنین در فصل سوم بحث از قلمرو قاعده تسامح می‌باشد که به بررسی محدوده این قاعده پرداخته و شمول این قاعده نسبت به مواردی همچون خبر ضعیف دال بر وجوب، حرمت یا کراهت و خبر

ضعیف دالّ بر فضائل اهل البیت علیهم السلام و نیز شمول آن نسبت به فتوای فقیه در شش گفتار مورد بررسی قرار گرفته است.

در خاتمه نیز به مهم‌ترین مسائلی که در فقه به این قاعده تمسک شده، اشاره گردیده و در مورد برخی از آنها نیز توضیحاتی ارائه شده است.

در پایان ضمن دعا برای تعجیل فرج امام زمان علیه السلام و درود بر روان پاک امام خمینی رحمه الله، شهیدان اسلام و نیز مؤسس عالی‌مقام مرکز فقهی انجمن اطهار حضرت آیت‌الله العظمی فاضل لنکرانی رحمه الله از خداوند متعال طول عمر همراه با عزّت و سلامتی رهبر معظم انقلاب اسلامی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای دامت تأییداته و همه عالمان و فقیهان معاصر بویژه استاد مکرم دام ظلّه را مسئلت می‌نمایم.

والسلام علی عباد الله الصالحین

مهدی اعلائی

۲۴ - دی‌الحجه ۱۴۳۹ قمری

مطابق با ۱۴ شهریور ۱۳۹۷ شمسی